

NOWELLA ŽANRYNYŇ AÝRATYNLYKLARY WE ÖSÜŞI

Haýtbaýew Awazbek Aýbek ogyly

Ajiniýaz adyndaky Nöküs döwlet

pedagogika instituty Filologiýa fakulteti

Türkmen dili we edebiýaty ýönelişi 2-D topar talyby

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18918619>

ARTICLE INFO

Received: 1st March 2026

Accepted: 5th March 2026

Published: 9th March 2026

KEYWORDS

Nowella, sýužet, psihologizm, realizm, romantizm, Rennans, allegoriýa, kyssa, žanr, kompozisiýa.

ABSTRACT

Bu makalada nowella žanrynyň gelip çykyşy, onuň edebi aýratynlyklary hem-de beýleki kyssa görnüşlerinden tapawutly taraplary seljerilýär. Şeýle-de nowellanyň taryhy ösüş basgançaklary, nusgawy wekilleri we dünýä edebiýatyndaky orny ylmy taýdan düşündirilýär. Žanryň gurluş aýratynlyklaryna hem-de çeperçilik ýörelgelerine aýratyn üns berilýär.

Edebiýat – jemgyýetiň ruhy ösüşini, adamzadyň içki dünýäsi bilen daşky durmuşynyň arabaglanyşygyny çeper serişdeler arkaly beýan edýän sungatdyr. Kyssa žanrynyň dürli görnüşleriniň arasynda nowella aýratyn orun eýeleýär. Köp ýagdaýlarda nowella bilen hekaýa manydaş hasap edilse-de, olaryň arasynda gurluş we mazmun taýdan düýpli tapawutlar bar. Şonuň üçin nowella žanryny ylmy taýdan öwrenmek häzirki döwürde möhüm bolup durýar. Häzirki döwrüň edebiýatynyň kyssa (proza) žanrynda, aglaba köp ýagdaýlarda, okyjylaryň köpüsi tarapyndan kiçi göwrümlü kyssanyň “nowella” diýen görnüşü “hekaýa” diýen aňlatma bilen manydaş hasaplanýanam bolsa, munuň beýle dälidigini, bu ugurdan

hünärmenler we edebiýatşynaslyk bilen çynlakaý gyzyklanýanlar bilýändirler. Eýsem, nowella näme?

Nowella düşüňjesi we gelip çykyşy “Nowella” sözi italýan dilindäki “novella” – “täzelik” diýen sözden gelip çykypdyr. Bu žanr kyssanyň kiçi göwrümlü görnüşleriniň biridir. Beýik nemes şahyry Johann Wolfgang von Goethe nowella barada şeýle diýýär: “Nowella – bu bolup geçen görüp-eşidilmedik hadysanyň beýanydyr.”

Nowellanyň ilkinji nusgawy görnüşü Ýewropanyň Galkynyş döwründe ýüze çykypdyr. Esasan hem Jiowanni Bokkaçcio tarapyndan ýazylan “Dekameron” nusgawy nowellanyň ilkinjisi hasaplanýar. Soňra adamzadyň her bir edebiýat eýýamy nowellanyň düzümi gurluşyna öz täsirini ýetirýär. Mysal üçin, romantizm zamanasynda nowellalarda mistiki häsiýetli sýužetleri beýan etmäge ýykgyt edilip, hakyky durmuşlyk bilen olaryň nowellanyň gahrymanynyň aňyndaky özgermeleriniň arasyndaky serhet tas ýitip gitmek derejesine ýetýär. Mysal üçin, Gofmanyň “Çäge adamy” atly nowellasy

Nowellanyň beýleki kyssa görnüşlerinden tapawutlandyrylan aýratynlyklary şulardyr:

Gysgalyk – waka gysga wagtda bolup geçýär.

Ýiti sýužet – gyzykly, darygynly waka ösüş bolýar.

Tarapgöýsüz beýan – awtor wakalara aç-açan baha bermeýär.

Personažlaryň azlygy – köplenç iki-üç gahryman bolýar.

Psihologizmiň çäkli bolmagy – gahrymanlaryň içki dünýäsine çuň aralaşylmaýar.

Garaşylmadyk netije – okyjyny geň galdyryýan soňlanma bolýar.

Nowellanyň beýleki žanrlardan tapawudy

Nowella ertekiden, basnýadan we henekden gelip çykandyr, ýöne birnäçe aýratynlygy bilen tapawutlanýar:

Hekaýadan tapawudy – diňe gülkünç waka däl, gynançly ýa-da çuň manyly wakalar hem beýan edilýär.

Basnýadan tapawudy – öwüt-nesihat ýa-da allegoriýa häsiýeti hökmany däl.

Ertekiden tapawudy – jadylylyk esasy däl; eger jadyly waka bolsa-da, ol durmuş hadysasy hökmünde görkezilýär.

Renessans döwründe nowella durmuşy wakalaryň täzeligine esaslanýan žanr hökmünde ösýär.

Häzirki döwrüň edebiýatynyň kyssa (proza) žanrynda, aglaba köp ýagdaýlarda, okyjylaryň köpüsi tarapyndan kiçi göwrümlü kyssanyň “nowella” diýen görnüşi “hekaýa” diýen aňlatma bilen manydaş hasaplanýanam bolsa, munuň beýle däldigini, bu ugurdan hünärmenler we edebiýatşynaslyk bilen çynlakaý gyzyklanýanlar bilýändirler. Beýik nemes şahyry Gýote: “Nowella – bu bolup geçen görüp-eşidilmedik hadysanyň beýanydyr” diýipdir. Nowellanyň esasy häsiýetli alamatlary şu aşakdakylardyr: Gysgalyk; Ýiti sýužet ýordumy (gyzykly waka); Beýan etmegiň tarapgöýsüz usuly (awtoryň suratlandyryýanwakasyna öz gatnaşygyny açyp görkezmezligi); Çeper keşpleriň (personažlaryň) azlygy (iki-üçden köp bolmazlygy); Çeper keşpleriň içki dünýäsine beýlebir çuň aralaşylmazlygy (psihologizmiň minimallygy ýa-da ýoklugy); Edebiýat ylmynda nowellanyň emele gelmeginiň gözbaşyny ertekilerden, basnýalardan, heneklerden alyp gaýdandygy belenilýär. Ýöne, şonuň bilen birlikde-de nowella öz “atasy hem enesi” bolan edebi döredijiligiň agzalan görnüşlerinden birnäçe häsiýetli alamatlary bilen tapawutlanýar. Mysal üçin: Nowella – henekden (anekdotdan) diňe bir gülkünç ýa-da köpmanyly-teýeneli wakany beýan etmän, eýsem gynançly,

hasratly ýa-da mähirli wakalary beýan etmek mümkinçiliginiň bardygy bilen tapawutlanýar; Nowella – basnýadan köplenç ýagdaýlarda öwüt-nesihat häsiýetiniň ýa-da göçme manyly (allegoriýa) beýan etmek häsiýetiniň ýokdugy bilen tapawutlanýar; Nowella – ertekiden adatça, jadyly sýužet ýordumynyň ýoklugy bilen tapawutlanýar. Eger-de nowellada (mysal üçin gündogar nowellasynda) jadyly wakalar suratlandyrylýanam bolsa, ol waka hakykatda bolmadyk erteki hökmünde däl-de, durmuşda bolup geçen geň-enaýy hadysa hökmünde şekillendirilýär.

Nusgawy nowella Ýewropanyň Renessans (Galkynyş) döwründe ýüze çykypdyr. Esasanam, Jiowanni Bokkaçionyň “Dekamerony” nusgawy nowellanyň ilkinjisi hasaplanýar. Soňra adamzadyň her bir edebiýat eýýamy nowellanyň düzüm gurluşyna öz täsirini ýetirýär. Mysal üçin, romantizm zamanasynda nowellalarda mistiki häsiýetli sýužetleri beýan etmäge ýykgyň edilip,

hakyky durmuşlyk bilen olaryň nowellanyň gahrymanynyň aňyndaky özgermeleriniň arasyndaky serhet tas ýitip gitmek derejesine ýetýär. Mysal üçin, Gofmanyň “Çäge adamy” atly nowellasy.

Ýöne, soňra, edebiýatyň realizm döwründe nowella ýene-de özgerip, onuň sýužet ýordumynda daşky wakalary şekillendirmeklige we çeper keşpleriň içki dünýäsine has çuň aralaşmaklyga (psihologizme) ýykgyň edilip başlanýar. Şol bir

wagtda-da kiçi göwrümli kyssanyň beýleki görnüşleriniň has ýörgünli bolmagy bilen nowella görnüşinde hekaýa ýazmak seýrekleşip başlaýar. Edebiýatyň taryhynda J.Bokkaçcio, Ernst Gofman, Gi de Mopassan, Prosper Merime, Stefan Sweýg, Edgar Po, A.Puşkin, A.Çehow, I.Bunin, O.Genri, Artur Konan Doýl we beýlekiler, nowellanyň ussatlary diýlip hasap edilýärler.

Romantizm döwründe mistiki sýužetlere ýykgyň edilýär. Mysal üçin, nemes ýazyjysy E. T. A. Gofman tarapyndan ýazylan “Der Sandmann” (“Çäge adamy”) romantik nowellanyň nusgasydyr.

Realizm döwründe bolsa nowellada psihologizm güýçlenýär. Bu döwürde Guy de Maupassant, Anton Chekhov, Edgar Allan Poe, O. Henry ýaly ýazyjylar nowella žanryny ösdürýärler. O. Henrynyň nowellalarynda garaşlymadyk final aýratyn orun eýeleýär.

Nowella häzirki zaman edebiýatynda hem dowam edýär. Häzirki döwürde nowella köplenç sosial-psihologik meseleleri gysga we täsirli görnüşde beýan etmegiň serişdesi hökmünde ulanylýar.

Nowella – kyssa žanrynyň möhüm we özboluşly görnüşidir. Onuň gysgalygy, dartgynly sýužeti hem-de garaşlymadyk netijesi okyjyda güýçli täsir galdyrýar. Nowella hekaýa bilen meňzeş görünse-de, gurluş taýdan has ykjam, kompozision taýdan has berkdir. Žanryň taryhy ösüşi onuň jemgyýetçilik şertleri bilen baglanyşyklylykda üýtgäp durandygyny görkezýär. Şonuň üçin nowella dünýä edebiýatynyň ösüşinde aýratyn ähmiýete eýedir.

Peýdalanylan edebiýatlar:

1. Bokkaçcio J. Dekameron.
2. Maupassant G. Nowellalar toplumu.
3. Çehow A. Saýlanan eserler.
4. Poe E. Gysga hekaýalar.
5. Sweýg S. Nowellalar.
6. Merime P. Kolomba.
7. Puşkin A. Belkin hekaýalary.

Internet çeşmeleri

1. <https://www.britannica.com/art/novella>
2. <https://literarydevices.net/novella/>
3. <https://www.masterclass.com/articles/what-is-a-novella>
4. <https://www.britannica.com/biography/Giovanni-Boccaccio>